

A prófétai írások aktualitása

Az átlagos keresztény hívő jobbára a jövődőlés fogalmát, közelebről az ún. messiási jövődöléseket társítja a próféták alakjához, s úgy gondolja, hogy azok be is teljesedtek, mégpedig Jézus által – s ha esetleg eszébe jut más is, akkor is feltétlenül „a válás” világához köti a próféták tevékenységét. A próféták ily módon a távoli múlt alakjai maradnak, akiknek gyakorlatilag nincs közük a „világi” ügyekhez, a maiakhoz végképp semmi, így aztán voltaképpen „jelenték-tel” figurák.

A 20. század egyik legjelentősebb szociálpszichológusa, **Erich Fromm** alább ismertetett, 1975-ből származó tanulmánya azonban egészen közel hozza hozzánk a prófétákat, és világosan föltárja társadalmi-politikai, illetve az emberi élet egészével kapcsolatos jelentőségüket, elevenséggel és jelentőséggel töltve meg olyan „elavult” vallási fogalmakat, mint a bálványimádás, a messiási kor vagy az üdvösség, és izgalmassá téve olyan mitikus és homályos elbeszéléseket, mint a bűnbeesésé.

Először is néhány kérdéssel hozza közel a témát: Aktuálisak-e még egyáltalán a próféták, azon kívül persze, hogy a hívő keresztények és zsidók számára azok? Vagy másképp fogalmazva: Nem *kellene-e* aktuálisaknak lenniük korunk számára is? Vagy talán még messzebb menve: Nem éppen azért kellene-e ismét aktuálisá válniuk, mivel „nem aktuálisak”, és mivel próféták nélküli korban élünk, amelynek szüksége lenne a prófétákra? De tulajdonképpen mit is jelent az őszövetségi értelemben vett próféta? Jövendőmondó, aki leleplezi azt, ami régóta meghatározott – a jövőt? Vagy egyenesen olyan jós, aki nem jó és nem vidám, hanem rossz üzenetet hirdet? Eltéríthetetlen szerencsétlenségek hírnöke? Vagy jósda, amely a delphi jósdához hasonlóan megmondja – még ha igen kétértelműen is –, hogyan kell cselekednünk?

Fromm leszögezi: a próféták nem deterministák; nem kapcsolják ki az ember akaratát, életét és történelmét. Nem *előre* mondanak meg valamit, hanem *kimondanak* valamit. Úgy is mondhatjuk: *jövendőmondók*, de nem abban az értelemben, ahogyan ezt a szót rendszerint használják, hanem *a jövő igazságát hirdetik*, abban az értelemben, hogy az ember választhat, és választania is kell bizo-

nyos alternatívák közül, de ezek az alternatívák a maguk nemében meghatározottak. Tehát nem az ember meghatározott, hanem azok az alternatívák, amelyek közül választania kell. A bibliai korban, abban a korban, amikor a próféták beszéltek, ez volt az alternatíva: vagy véget vetnek az államhatalom imádásának, a földterület hatalma imádásának, mindazon dolgok imádásának, amit a bálványok képviseltek, vagy elpusztul az állam, és lakóit szétszórják. Ezen alternatívák közül kellett választania a népnek, s a próféták ezeket *az alternatívákat állították fel*.

Egyértelműen látszik tehát, hogy amit a próféták az alternatívákról mondtak, az nem csupán erkölcsi vagy vallási természetű volt, ahogyan a prédikációk általában magyarázzák, hanem a legszorosabb értelemben vett *reálpolitikai valóság* volt. A próféták látták, hogy egy olyan kis közel-kelet államnak, amely elveszítette szellemi lényegét, üzenetét, és olyanra vált, mint minden más állam, az ilyen államnak hosszú távon el kell pusztulnia, ahogyan minden más kis állam is elpusztult – és hogy csak egy választás van: vagy a pusztulás, vagy az állam bálványozásának abbahagyása. A nép választhatott e két lehetőség közül, de a próféták el akarták venni tőle azt a régóta táplált illúziót, hogy a kettő egyszerre lehetséges: a miniállam fenntartása és e nép fennmaradása.

Ezt a tételt jól szemlélteti Sámuel bíró és próféta magatartása, amikor a héberek királyt akartak, és azt mondták: „Olyanok akarunk lenni, mint minden más nép.” Sámuel felmutatta az alternatívát: vagy minden egyes ember elnyomása a keleti despotizmus által, vagy a szabadság. De e két alternatíva közül a népnek választania *kell*ett. És a nép olyan akart lenni, mint minden más nép: királyt akart. És Isten azt mondta: „Hallgass hát a szavukra! Csak kifejezetten intsd őket, és mutasd meg nekik, hogyan fog viselkedni a király, aki majd kormányozza őket!”

Ez elvezet minket a próféták harmadik szerepéhez: a próféták *hivatásos tiltakozók*. Nemcsak *rámutatnak* az alternatívákra, hanem aktívan *óvnak is* attól a lehetőségtől, amely a pusztulásba visz. Tiltakoznak ezen alternatíva ellen. De miután kihirdették, amit kellett, és tiltakoztak, hagy-

ják, hogy az emberek tetszésük szerint cselekedjenek. Isten sem avatkozik be, és nem tesz csodát. A felelősség az emberé marad; saját magának kell alakítania történelmét. A próféta csak abban az értelemben segít, hogy megpróbálja felmutatni az alternatívákat, és felhívni a figyelmet azokra a döntésekre, amelyek szerencsétlenséget okoznak.

Ez a probléma ma éppúgy fennáll, mint akkoriban. Mi is a civilizált társadalom, illetve a barbárság alternatívája előtt állunk: vagy felszámoljuk a fogyasztói gondolkodás- és életmódot, vagy a totális, legjobb esetben majdnem totális pusztulás vár ránk. Ma is prófétai feladat lenne felmutatni ezeket az alternatívákat, és tiltakozni azon alternatíva ellen, amely szerencsétlenséget hoz.

Fromm rámutat: A próféták bizonyos értelemben hitet hirdettek: abba az *egy* Istenbe vetett hitet, akinek a lényegéhez tartozik az igazság és az igazságosság, de a próféták lényegileg *nem a hit kérdéseivel* foglalkoztak, *hanem az életvezetés kérdéseivel*; azzal a kérdéssel, hogyan lehet megvalósítani ebben a világban az *egy* Istennek az elveit, és ebben az összefüggésben döntő volt számukra a különbségtétel Isten és a bálványok között. A bálványok az ember művei. Isten eleven, és a próféták ismételték az „élő Istenről” beszélnek, a bálványok viszont dolgok, vagyis halottak. Ahogyan a 115. zoltár mondja: Van szemük, de nem képesek látni, van fülük, de nem képesek hallani.

A próféták tudják, hogy *a bálványok imádása* az ember rabszolgaságba döntését jelenti; ironikusan rámutatnak arra, hogy a bálványimádó előtt egy darab fa van, az egyik feléből tüzet rak, s a tűzön süteményt süt, a fa másik feléből bálványképet készít magának, s aztán ezt a darab fát imádja, keze művét, mintha ez a darab fa, amelyet ő készített, hatalmasabb lenne nála. És miképpen hatalmasabb nála? Úgy, hogy minden saját erejét beleviszi ebbe a darab fába, átviszi rá, önmagát szegényre, a bálványképet pedig gazdaggá és hatalmasabbá teszi. És minél hatalmasabb a bálványkép, annál szegényebb lesz ő. És hogy megóvja magát a teljes szegénységtől, kénytelen alávetni magát a bálványképnek, és visszahódítani belső gazdagságát azáltal, hogy a bálványkép rabszolgája lesz.

A modern filozófiai nyelvben „elidegenedésnek” nevezzük ezt a jelenséget. Az *elidegenedés* ugyanazt fejezi ki, mint a *bálványimádás* fogalma a prófétáknál, tudniillik azt, hogy az ember dolgoknak veti alá magát, elveszíti belső önmagát, szabadságát, és az alávetés által létesít kapcsolatot önmagával. Mi úgy hisszük, hogy nincsenek bálványaink, és nem vagyunk bálványimádók, mivel mindig arra gondolunk, hogy hiszen körülünk nem létezik sem Baál, sem Astarte. Ám nagyon könnyen megfélemlünk arról, hogy *a mi bálványainknak egyszerűen csak más a nevük*. Nem Baálnak és Astartének hívják őket, hanem vagyonnak, hatalomnak, terelésnek, fogyasztásnak, dicsőségnek, hírnévnek, vagy bárhogy nevezük is mindezeket a dolgokat, amelyeket az ember manapság imád, és amelyeknek önként rabszolgájává válik.

Mindabból, amit a próféták mondtak, Fromm véleménye szerint *a messiási kor látomása* a legfontosabb a világtörténelem szempontjából. Ez egyedülálló, új vízió volt, amely roppant történelmi termékenység forrásává lett: az „üdvözülés” eszméjét hozta létre, az a gondolatot, hogy az ember önmaga beteljesítése által juthat el az üdvösségre.

A prófétai értelemben vett messiási kor annak *az átoknak a megszüntetését* jelenti, amely a paradicsomban hangzott el az ember ellen, hiszen ez az átok azt is tartalmazta, hogy az ember *összeütközésbe kerül önmagával* a sóvárgás, az egyre többet birtokolni akarás által. – Az átok *a nemek közötti harcra* is vonatkozott. Ma adótnak vesszük, hogy a férfiak az uralkodó nem, de mindig meg kell fontolni, hogy a férfiuralom a bibliai történetben átokként és büntetésként lép színre! Ez tehát azt jelenti, hogy eme átok előtt a férfi nem uralkodott a nőn. És sok történelmi példa van is, hogy az ember előtörténetében ez tényleg így volt. – A munka megátkozásának gondolatában az átok magában foglalta végül *az ember és a természet konfliktusát*, nevezetesen abban az elképzelésben, hogy az embernek arca verejtékével kell megkeresnie kenyerét, hogy *a munka* nem öröm, hanem büntetés. Ez a gondolat mindmáig valóság a legtöbb ember számára. És ugyanez az átok, amely a természettel való konfliktusra ítéli az embert, ez fejeződik ki abban az eszmében is, hogy az asszonynak *fájdalommal* kell gyermekeket *szülnie*. A férfi izzadsága és a nő szülési fájdalmai: két olyan

szimbólum, amelyekben a bibliai átok szerint kifejeződik az ember megalázása és megbüntetése. Mindezek, mint mondtuk, olyan jelenségek, amelyeket ma természetes, megváltozhatatlan tényeknek tekintünk. A Biblia szerzői számára semmiképp sem voltak azok.

Mi volt hát a próféták *messiási eszméje* – kérdezi Fromm, és azt feleli: újfajta béke létrehozása, amely több, mint a háború hiánya; inkább az egyes emberek, a népek, a nemek, az ember és a természet közötti *szolidaritás és harmónia* állapota – olyan állapot, amelyben az embert nem tanítják meg félni. Mi túlságosan megfélemlünk arról, hogy az agresszió annak a következménye, hogy az ember fél. Megtanítják arra, hogy lépten-nyomon féljen, bizalmatlan legyen, semmi jóban ne higgyen. A próféták azt a radikalizmust képviselték, hogy az agresszió csak akkor tűnhet el, ha *eltűnik a félelem*, és ez hozzártartozott a messiási korról alkotott elképzeléseikhez. – A próféták szemében *ez a bőség kora* volt, nem a luxusé, de a bőség abban az értelemben, hogy először terítenek asztalt minden ember számára, aki enni akar annál, és akiknek emberként joguk van ennél az asztalnál ülni, és az összes többi emberrel együtt elfogyasztani a közös étet. – A messiási kort továbbá az jellemzi a próféták szerint, hogy az emberek nemcsak békében, harmóniában élnek önmagukkal és a természettel, konfliktusok nélkül, kapzsiság és féltékenység nélkül, hanem *az élet új értelmet, célt is kap*. Ez pedig nem abban áll, hogy megszerezzük, amire fizikai értelemben szükség van az élethez, hanem mindig megmaradó, de megoldandó feladat: Isten megismerése, ahogy a próféták mondják, amit azonban nem-teológiai módon így fejezhetnénk ki: az embernek az a célja, hogy egészen kifejléssze lelki erőit, életét és értelmét, önmagában legyen a központja, és szabaddá váljon arra, hogy egészen azzá legyen, amivé emberként lehet.

Ez a messiási kor tehát valamiképpen *a paradicsomi állapot visszahozatala*, csakhogy a paradicsomi állapot a történelem kezdete volt, vagy – ha úgy tetszik – az *előtörténet*. A paradicsomi harmónia még az *előtt* uralkodott, hogy az ember másoktól elválasztott egyednek élte meg magát; az emberi fejletlenség, a primitivitás, egy primer, előtörténeti egység harmóniája. A messiási kor visszatérés ehhez a harmóniához, ak-

kor, *ha* – illetve az *után*, hogy az ember egészen megvalósította önmagát a maga történelme során. Tehát Fromm értelmezésében a messiási kor nem a történelem végét jelenti, hanem bizonyos értelemben tulajdonképpen csak *kezdeté* az emberi történelemnek, amikor is az ember már legyőzte azt, ami megakadályozta abban, hogy egészen ember legyen.

Fromm meggyőződése szerint a messiási eszme roppant *történelmi termékenységet hozott* az emberiség fejlődésébe, s úgy véli, talán egyetlen más eszme sem befolyásolta olyan mértékben az emberiség fejlődését, mint a messiási eszme. A messiási eszme mélyszélesen befolyásolta mind a kereszténységet, mind Marx szocializmusát, jóllehet ezek eltérő módon fejezték ki ezt az eszmét, és sok tekintetben el is térnek attól, amit Fromm annak lényegeként mutat be. Igaz, a messiási eszmét ismételten le is rombolták, például a kereszténységben, amelyben azonban sosem halt ki, hanem csíráként mindig eleven maradt. Ugyanez érvényes a szocializmusra, nevezetesen Marx humanista szocializmusára is, amely persze gyorsan és totálisan korrumpálódott az ún. szocialista államok gyakorlatában. Fromm úgy látja, hogy a modern történelmet tulajdonképpen alig lehet elképzelni a messiási eszme óriási befolyása nélkül, és ez akkor válik kézzelfoghatóvá, ha az ember felteszi azt a kérdést, hol és hogyan jut érvényre ez az eszme, illetve hol és hogyan rontják meg.

Ezért állítja Fromm: A próféták ma a lehető legaktuálisabbak! De nemcsak ez okból aktuálisak, hanem azért is, mivel a mi alternatíváink elvben teljesen hasonlóak azokhoz az alternatívákhoz, amelyek a próféták korában uralkodtak. Nekünk is látnunk kell az alternatívákat – és választanunk kell. És ha meg akarunk érteni valamit a próféták aktualitásából, akkor nemcsak kortörténettel kell foglalkoznunk, hanem *olvasnunk is kell* a prófétákat, mert rendkívül sokatmondóak és rendkívül izgalmasak, és sokkal több mondanivalójuk van a mai világról, mint sok napihírnek, amelyek azzal az igénnyel lépnek föl, hogy „aktuálisak” és a jelent képviselik – anélkül, hogy *átlátnák* azt.

g. g. a.

Az ismertetés alapjául szolgáló írás megtalálható a szerző Über die Liebe zum Leben c. könyvében (közr. Hans Jürgen Schultz, dtv, München³1987).